

SZABÓ MÁRTON

Publicisztikai politológia Magyarországon a kilencvenes években*

A magyarországi politikatudomány modern társadalomtudományként az 1990-es években született meg, természetesen nem *ex nihilo* (Lánczi, 1994), de elmondhatjuk: az évtized végére kialakultak, vagy kialakulóban vannak intézményei, fórumai, iskolái, nemzetközi kapcsolatai (Balogh, 1999). A rendszerváltozás utáni magyar politológia azonban nemcsak akadémiai és egyetemi normák szerint szerveződött, hanem a publicisztika és az értelmiségi közbeszéd elvei szerint is, ami folyamatos és heves viták tárgya volt, és megítélése a politikatudomány természetéről folyó viták szerves részét alkotta (Ágh, 1993; Csizmadia, 1993; Gombár, 1994; Hülvely, 1994; Lánczi, 1993; Pokol, 1993; Schlett, 1994; Tőkés, 1993). Sokan látták úgy, hogy a politikai publicisztika kultiválása az egyik fő akadálya az akadémiai normák terjedésének, mert elveszi a teret és az időt a tudományos munkák elől. A közönségben s a tudánypolitikai döntéshozókban táplálja azt a hitet, hogy a politológia valójában „zsurnaliszta látszattudomány”, és kifejezték azt a reményüket, hogy a rendszerváltozás néhány „lázás” éve után elmúlik majd a publicisztika kényszere és vonzása egyaránt. Ezek a várakozások azonban nem igazolódtak be, és a kilencvenes években nem csökkent a társadalomtudósok publicisztikaírási kedve. Az ezredforduló Magyarországon az izmosodó akadémiai politikatudomány mellett létezik egy jelentős, a közgondolkodásra számottevő befolyással bíró *publicisztikai politológia* is. A jelenséget azért nevezem így, mert ezzel kívánom megkülönböztetni a tudósok politikai publicisztikáját mások nyilvános politizálásától.

* Készült a T025612 számú OTKA kutatás keretében. A tanulmány első nyilvános formája egy előadás volt, amelyet 1999. október 15-én Mátraházán tartottam az MTA Politikai Tudományok Intézete által szervezett „Időközi mérleg” című konferencián. A kézirat első változatához fűzött kritikai észrevételeikért köszönetemet fejezem ki Balogh Istvánnak, Béndek Péternek, Boda Zsoltnak, Csizmadia Ervinnek és Kiss Balázsnak.

Hipotézisem és értelmezési keretem a következő: a magyar tapasztalatok egyértelművé teszik, hogy a *politika* nyelve és a *politizálás* nyelve nem azonos, az előbbi elsősorban a politikusok és az újságírók képviselik, az utóbbit a közélet más megszólalói. A politika nyelve és a politizálás nyelve együtt alkotják a *politikai* nyelvet. A *tudósok* publicisztikája a politizáláshoz tartozik, ahol azonban rajtuk kívül más szereplők is vannak. Mindenekelőtt a *közemberek*, de Magyarországon a művészek (mindenekelőtt az *írók*) politizálása is jelentős. A politizálási szerepek azonban nem intézményt vagy foglalkozást jelölnek, hanem a nyilvános megszólalás stílusát és politikai világgképét, amelyek maguk is tovább tagolódhatnak. A publicisztikai politikatudomány saját szerepét Magyarországon küldetesként, küzdelemként, elemzésként és tanításként tagolta és specifikálta, és a rendszerváltozás utáni évtized politizálásának egyik meghatározó eleme, a *politikai nyelv* egyik alakítója volt.

MÉRTÉKEK ÉS ARÁNYOK

Mindenekelőtt azt érdemes tudnunk, hogy a publicisztikai politológia jelenléte és hatása Magyarországon nem alkalmi és periferikus. Abban semmi meglepő nincs, hogy politikai publicisztikát nemcsak újságírók írnak, így van ez Nyugat-Európában is. A magyar társadalomtudósok és egyetemi oktatók azonban jelentős számban, mondhatni tömegesen vettek és vesznek részt a közéleti vitákban, közölnek politikai elemzéseket és értékeléseket.

1989 és 1999 között mintegy száznegyven politikai publicisztikai kötet jelent meg Magyarországon, éves átlagban tehát tizenhárom-tizennégy (Kusztor, 1999). A megjelent kötetetek szerzői között nagyjából egyenlő arányban vannak a politikusok, az (újság)írók és a társadalomtudósok. A tudósok publicisztikai termése azonban sokkal több évi négy-öt könyvnél. A napi- és hetilapok, a folyóiratok többnyire külön rovatokban, rendszeresen közölnek politikai publicisztikákat és esszéket akadémiai és egyetemi emberektől, akik gyakori résztvevői a rádiók és a televíziók politikai vitaműsorainak, és sokszor adnak interjúkat. A kilencvenes években az aktivitás folyamatos volt, és ami legalább ennyire szembetűnő: a publicisztikai munkásság nem akadályozta a tudományos igényű munkák létrejöttét, sőt a szerzők gyakran egyazon kötetben jelentették meg a „magvas” tanulmányokat és a „könyved” publicisztikát.

A „mértéket” saját olvasói tapasztalatokra épülő áttekintéssel érzékelhetném, méghozzá az akadémiai szférából: úgy vélem, ez az arányokat illetően – minden esetlegességével együtt – pontos képet fest a helyzetről. A Magyar Tudományos Akadémia Politikatudományi Bizottsága testületként az akadémiai tudományosság legfőbb hazai letéteményese. A bizottságnak 1999-ben 23 tagja volt, közülük 6 kivétellel az elmúlt években több-kevesebb rendszerességgel mindenki írt politikai publicisztikát. Az MTA Politikatudományi Intézetének 27 tudományos minősítéssel rendelkező munkatársa volt 1999-ben, közülük 23 fő publicisztikát is írt és ír. Az említett bizottság és intézete 1992-ben alapította meg

a *Politikatudományi Szemlét*, amely az akadémiai normák szerint művelt politikatudomány első számú magyarországi folyóirata. Az alapítás óta a folyóirat szerkesztőségében és szerkesztőbizottságában 20 tudós dolgozott, közülük 17 fő ritkábban vagy gyakrabban, de szintén írt újságcikket is. A szerkesztők munkáját a folyóiratnál az 1999. évi „stáblista” szerint 37 magyarországi konzulens segíti, elsősorban a beérkezett tanulmányok bírálatával. Közülük 29 tudós kutatónak ismert és jelentős a publicisztikai tevékenysége is.

Alkalmi áttekintésemben, az átfedéseket leszámítva, összesen 71 fő szerepel, mondhatnám a magyar politikai tudományok színe-java. Közülük 57 fő fejt ki politikai publicisztikai tevékenységet is, vagyis az érintettek nyolcvan százaléka. Az intenzitás természetesen nem egyforma. A gyakoriságot egy háromfokozatú skálán érzékeltetném. Az 57 fő közül 21 gyakran (általában havonta egy-két alkalommal), 17 ennél ritkábban, de viszonylag rendszeresen, 22 személy pedig csak alkalmilag írt publicisztikát. Az írások eszmei kötődése, színvonala és határfoka természetesen különböző, de biztos állíthatjuk, *a magyar politikatudományt művelők fele rendszeresen ír politikai publicisztikát is, ráadásul a napi- és hetilapokban, vagyis azokon a fórumokon szólal meg, amelyek az aktuális kérdések megvitatásának a színterei.* Hazánkban tehát elsősorban nem azok írnak publicisztikát, akik kiszorultak az akadémiai-egyetemi tudományos életből, esetleg ide törekszenek, hanem az „intézményes” tudósok.

A POLITIKAI NYELV ÁTALAKULÁSA

A fenti helyzet egyik fontos előzménye és feltételrendszere a politika és a nyelv összefüggéséhez kapcsolódik. Magyarországon a politikai rendszer nyelvi leváltása jóval 1989 előtt megkezdődött. A hetvenes években a társadalomtudományok, döntően a szociológia, olyan tudományos alapú, modernizációs politikai nyelvet honosítottak meg, amely felváltotta a korábbi, filozófiai-ideológiai jellegű marxista-leninista diskurzust. Ennek a „győzelemnek” azonban nagy ára volt: a társadalomtudomány nyelve és a politika nyelve összemosódott (Becskeházi, 1992). A rendszerváltozás ebben a vonatkozásban is új helyzetet teremtett: egyrészt megszűnt a tudományok kényszeres politikai szerepvállalása, másrészt a politikai nyelv most már nyíltan politikainak nevezhette magát. Ezzel megkezdődhetett az autonóm politikai nyelv kialakulása és tagolódása, aminek a következtében „a politikának immár nem szükséges valami másnak álcáznia magát, mint ami, ugyanakkor, minthogy több szinten kommunikál és többféle társadalmi csoporttal akar szót érteni, (...) szabadon merít a legkülönbözőbb *langue-okból*” (Kiss, 1997: 76.).

A rendszerváltozás első néhány éve számtalan lehetőséget nyitott a közéleti artikulációk számára, ami a politikai nyelv gazdag kínálatához, új politikai szemantikához vezetett (Szabó, 1998). A magyar társadalomban a kilencvenes években nagy viták hullámmoztak, amelyekben a társadalomtudományok művelői is számottevő szerepet játszottak. Utalnék

néhány ilyen diszkusszióra. A témák egy része közvetlenül a rendszerváltozáshoz kapcsolódott: *igazságtétel, átvilágítás, privatizáció, piacgazdaság, az egyházak helyzete, a tömegmédiák átalakulása, a politikai ünnepek*. Más része régi és új általános kérdésekről folyt: *népi–urbánus ellentét, nacionalizmus, cigánykérdés, a pártok működése, a határon túli magyarság helyzete, a választások kimenetele és eredménye*. Harmadik része aktuális kérdések (alkalmanként botrányok) körül bontakozott ki: *pártvagyonok, a köztársasági elnök tekintélye, a titkosszolgálatok működése, korrupciós botrányok, politikusok megnyilatkozásai, a koszovói háború*. A viták egy részéről tudományos elemzés készült. Például a népi–urbánus ellentétről (Fricz, 1997), a gazdasági stabilizációs intézkedésekről (Csigó, 1998), vagy az állami iskolák egyházi kézbe adásáról (Siklaci, 1997). A viták azonban nemcsak témáik értelmezését szolgálták, hanem a résztvevők ezek nyomán jelölték ki Magyarországon a nyilvánosság új *határait*, és ilyen módon alakult ki a politizálás új *fogalomkészlete is*. Az előbbiben kevesebb, az utóbbiban több szerepe volt a publicisztikai politológiának.

A politikai viták résztvevői folyamatosan „kitapogatták” a nyilvánosan megvitatható témák körét, a politikai diskurzus határait. Kiderült például, hogy a magyar társadalom döntő többsége elutasítja a *fajgyűlölet* nyelvért és az *osztályharcos* fogalomkészletet, másképpen szólva a sovinizmust és a kommunizást. De az is, hogy Magyarországon nincs fogékonyság a Nyugaton nagy divatnak örvendő „gender study” problémafelvetéseire és a nyelvi politikai korrektség kívánalmaira. Ezek a határok képlékenyek voltak, és ma is azok, de a cenzurális kötöttségek után a közéleti szereplők új határokat tapasztalhattak meg, amelyek ugyan az érintettek közös produktumai, de a közösségi identifikáció és a közéleti cselekvés „kemény” feltételeit alkotják, akár a politikai szféra egészét tekintjük, akár a cselekvő közösségek lokális identitásait.

A politikai nyelv új fogalomkészletének az a legfeltűnőbb vonása, hogy eminensen tudományos jellegű (maradt), még ha új fogalmak honosodtak is meg, vagy a régiéket kaptak új értelmet. Nem volt ez eleve elrendelve, nálunk is voltak törekvések a kirekesztő beszéd és az érzelmi politizálás elterjesztésére (Kiss, 1994). A kilencvenes években Magyarországon azonban olyan kategóriák honosodtak meg a politikai nyelvben, amelyeket a modern társadalomtudományok, mindenekelett a politológia „szállítottak” a nyilvános okoskodás számára. Először is a rendszer működésének egészére vonatkozó kategóriák, mindenekelett a *demokrácia*, amely a kulcsfogalom lett, mind a rendszerváltozás értelmezésében, mind a belső politikai küzdelmek megvívásában. Továbbá: *jogállam, parlamentarizmus, hatalommegosztás, alkotmánybíróság, képviselő, emberi jogok, sajtószabadság, pártállam*. A pártok működésére és természetére vonatkozó kategóriák: *választás, pártrendszer, konzervatív, liberális, szociáldemokráta, politikai marketing*. A gazdaságot értelmező kategóriák: *piacgazdaság, munkanélküliség, vállalkozó, tőzsde, befektetés, szponzorálás, adórendszer*. A helyi társadalom kategóriái: *önkormányzatiság, polgármester, civil társadalom, egyesületek*. A politika eszmei és morális szférájának kategóriái: *közvélemény-kutatás, populizmus, szimbolikus kommunikáció, nyelvpolitika*. Egy ilyen szótár összeállításában segít-

ségünkre lehet a parlamenti viták vizsgálata (Kiss, 1998), amely jelzi a legfeltűnőbb változást: öt-tíz év alatt radikálisan átalakult a politikai fogalomkészlet, és a kilencvenes években már szinte teljesen hiányoztak belőle a korábbi évtizedek kulcskategóriái. Az új fogalomkészlet nem különbözik lényegesen a stabil demokráciák politikai nyelvének gyakran használt fogalmaitól (Koselleck–Brunner–Conze, 1972–).

A POLITIKAI NYELV TAGOLÓDÁSA

A nyelvi demokratizálódás mellett a 90-es években Magyarországon kezdetét vette a politikai nyelv új tagolódása és új elvek szerint való szerződése, amelynek középpontjában a politika autonóm nyelvének kialakulása áll. Témánknál maradvá: bár a születő demokratikus politikai nyelv elsősorban tudományos fogalmakból építkezett, de a tudóson kívül még négy, tőle markánsan különböző politikai szereplő beszélt és vitakozott a nyilvánosság színterein: az író, a publicista, a politikus és a közember. A politikus és az újságíró beszélt a politika nyelvét, az író, a közember és a tudós pedig a politizálás nyelvét. A kialakuló politikai nyelv az általuk hordozott beszédekből építkezett.

A politikusok és a publicisták (újságírók) együtt képviselték és hordozták a politika nyelvét, amelynek legfőbb jellemzője, hogy közel van hozzá a hatalom és a politikai cselekvés lehetősége. Egy politikusból lett publicista a következőképpen látta a politikus és a publicista szerepét: „Az előbbinek a gyakorlatban kell megvalósítania a maga igazságait, aminek az ára sokszor az elhallgatás. Az utóbbi mindig köteles kimondani meggyőződését. A politikus óvatosan, körültekintően fogalmaz, a politikai közíró pontosan, keményen.” (Debreceki, 1993: 7.) Úgy vélem azonban, hogy ebben a kérdésben Max Webernek van igaza, aki már a század elején, amikor a politika a nyilvánosságban folyó nyelvi-beszédbeli küzdelemmé változott, az újságírót is politikusnak tekintette, mert írsaival hatni és változtatni akar, és képes is erre (Weber, 1989: 33–34.). Kenneth Burke alapján azt mondanám, hogy mindketten a „cselekvés nyelvét” beszélik (velük kapcsolatos adekvát kérdés: milyen ügyet szolgálnak, milyen színvonalon s eredménnyel), közöttük a különbség ezért nem stratégiai, hanem taktikai jellegű. Nyelvüket az elvek és az érdekek értelmezése vezérli, de nem képviselnek önálló politizálási nyelvet, inkább „felszívják” és átalakítják mások politizálását. Ők képviselik a politikát, és ezt a választópolgárok is így általában látják.

A rendszerváltozás még a látszatát is eltörölte a túlideologizált közéletnek, megszabadította az állampolgárt a politika nyelvével való kényszeres azonosulástól. Kiderült azonban, hogy őt is érdekli a politika, de más nyelvet beszél, mint a politikus. A közembert elsősorban praktikus ügyek foglalkoztatják, a politikáról erkölcsi kategóriákban gondolkodik, és úgy látja, hogy itt minden az embereken múlik. Politizálása ezért más, mint a publicista és a politikus „elvisége”, az író színpadiassága vagy empatikussága; de nem beszél trendekről, struktúrákról vagy rejtett tör-

vényszerűségekről sem, mint a tudósok. A konkrét, morális és perszonalifikált nyelv nem eleve kívül van a politizálás világán, hanem inkább a súlya nem nagy, bár vannak nemcsak helyi, hanem országos fórumai is: egyrészt a napi- és hetilapok rendszeresen közölnek olvasói leveleket, másrészt az állami televízióban és rádióban is születtek és működnek ilyen típusú műsorok („Nyitott száj”, „Beszéljük meg!”). Mindezek ellenére elsősorban védekező nyelvezet ez, pragmatikai eljárásai a lokális közösségek identitását szolgálják (Szabó, 1997).

A költők és regényírók, de más művészek politikizálásának Magyarországon hagyománya és jelene egyaránt van (Bayer, 1994a). Az egymás ellen vívott „kulturharcaiknál” természetesen mindig fontosabbak voltak a közügyekhez való alakalmi hozzászólásaik. Politizálásuk három vonását emelném ki. Egyrészt rendkívül hajlamosak a közéleti szerepek és feladatok dramatizálására, másrészt közéleti érzékenység jellemzi őket. Feltehetően ők azok, akik a leginkább képesek megfogalmazni az emberek érzéseit és vágyait, szorongásait és örömeit egyaránt: a félelem és a remény publicisztikáját művelik. Harmadrészt irodalmi formát adnak a különféle köznap politikai gondolkodásnak. Esterházy Péter publicisztikája például a közemberi józanságot, tájékozottságot és távolságtartást képviseli: „Délután kijövök a szobámból és körbenézek – ennyi ez a könyv.” – írja publicisztikai kötetének előszavában (Esterházy, 1994: 5.). Az írók által képviselt dramatikus látásmód és esztétikai nyelv kétségtelenül a rendszerváltás után is része lett (vagy inkább része maradt) a magyar politikizálásnak.

A tudósok politikizálása, vagyis a publicisztikai politológia egyrészt a tudomány kategóriáit és megállapításait, másrészt szemléletmódját „szállította” a politikai nyelv számára. Intézményesen nem lehet ezt sem szakértésnek, sem alkalmazott tudománynak tekinteni. Sokkal inkább a *civil társadalom* része volt és maradt, amennyiben persze ezt úgy tekintjük, mint Gerard Hauser, aki szerint a civil társadalom tagolt diszkurzív struktúra, amelyben a résztvevők maguk teremtik meg a közös tennivalók listáját és megvalósításának módját (Hauser, 2000.). A tudós, aki publicisztikát írt az elmúlt években, tudományosan képzett magánemberként ebbe a civil társadalomba lépett be, és ott az adott szféra szabályai szerint fejtette ki véleményét. Nem gondolhatta például, hogy a tudomány minden problémája érdekli a politikai közösség tagjait; hogy tudósként eleve mentes lesz az egyoldalúságtól, vagy a tudományos „absztrakciók politikájának” (Jasper, 1992) nem lesz riválisa a nyilvánosságban. Miközben jó okkal számíthatott a szakmáját övező társadalmi tekintélyre.

PUBLICISZTIKAI POLITOLÓGIA: SZEREPEK ÉS VALÓSÁGOK

Az akadémiai tudomány értelmét és célját saját gyakorlásában leli meg: művelése a világ tudományosságának recepciója, fejlesztése válasz a saját magának feltett kérdésekre, terjesztése az adott szakmára készülő egyetemi ifjúság tanítása. De mire való a publicisztikai politológia, mire való a politikizálás, ha akadémiai tudós műveli? Úgy tapasztaltam, hogy a

kilencvenes években Magyarországon az érintettek négy, egymásba is gyakran átjátszó funkcionális szerepet jelöltek ki önmaguk számára, amelyekben megszólaltak, amelyek alapján értelmezték társadalmi feladataikat. A négy szerep a következő: küldetés, küzdelem, elemzés és tanítás. A szerepek képviselői azonban nemcsak saját feladatukat fogták fel egymástól eltérő módon, hanem ennek megfelelően a politikai való-ságot is eltérően, saját szerepük függvényében konstruálták meg.

A *küldetés* a tradicionális értelmiségi szerep közvetlen folytatása. Közismert kelet-európai és magyar jelenségről van szó: a felvilágosodás és a polgárosodás kezdetei óta a szellem emberei politikai pozíció és hatalom nélkül is rendszeresen hallatták szavukat az ország sorsát érintő kérdésekben. A jelenség értelmezésére a „helyettesítési *teória*” terjedt el. Ezek szerint a kiművelt emberek azért vesznek részt a közéletben, mert az adott országban a politikai rendszer elmaradott vagy diktatórikus jellegű, ezért a hivatalos politika képviselői nem fogalmazzák meg helyesen és világosan a közakaratot és az ország tennivalóit. A feladat a hatalmi struktúrán kívül álló tájékozott emberekre hárul: a politikusok helyett nekik kell megmondaniuk, hogy milyen helyzetben van az ország és milyen társadalmi problémákat kell megoldani. Politikai szerepvállalásuk a nyomorúságos helyzet következménye, ezért egyben erkölcsi kötelességük is.

A generálkritikai tradíció elemei világosan fellelhetők az 1989 utáni politikai publicisztikában is. Egyik prominens képviselője (Szalai, 1996) úgy látja, hogy a politikai elit tagjai 1989 után sem transzkontextuális tudás birtokában cselekszenek, és képtelenek képviselni fontos értékeket, valamint a kiszolgáltatott társadalmi rétegeket. Az egzisztenciális bizonytalanságot is vállalva, ez a feladat a kritikai értelmiségre hárul a rendszerváltozás után is. Ugy vélem, a szerep funkciója a rendszerváltozás előtt egyértelmű volt; még azok is szimpatizáltak képviselőivel, akik nem tudtak vagy nem akartak végigmenni ezen az úton. 1989 után a helyzet bonyolultabbá vált. A hajdani „próféták” (ellenzékiek, másként gondolkodók, disszidensek) egy része, maga mögött hagyva tudományos ambícióit, pártot alapított és betago-lódott a politikai elitbe, más része visszatért a tudományos életbe. A küldetéses publicisztikát a kilencvenes években, a megelőző időszakhoz képest, viszonylag kevesen képviselik Magyarországon. *A kritikai feladatot őrzi a magyar tudományosság*, de ma már sem a radikális társadalomkritika, sem a teljes pártatlanságra való törekvés, sem az elnyomottak és kismimmizettek képvisellete nem jár együtt egzisztenciális ellehetetlenüléssel.

Annál többen képviselték és képviselik Magyarországon a *küzdelmes* publicisztikát a tudomány eszközeivel is, hiszen ez a demokratikus közélet adekvát politizálási módja. Képviselőik tagoltnak tekintik a politikai közösséget, amelyben versengő értékek, érdekek, akaratok, eszmék, csoportok küzdelme zajlik, ezért nem általában a politikát vagy általában a hatalom képviselőit kritizálják, mint a küldetés hívei, hanem a politikai élet *másik szereplőjét*, az általuk képviselt nézetet és cselekedeteket. Jelenthet ez szervezeti betago-lódást is, de a vitákban mindig általános eszmék és ügyek nevében folyik a küzdelem.

Az 1990-es években Magyarországon minden jelentős politikai eszmearamlatnak megteremtődtek a tudományos háttérrel rendelkező prominens képviselői. Az akadémiai és az egyetemi értelmiség a rendszerváltásakor ugyanis viszonylag nagy számban csatlakozott az alakuló politikai szervezetekhez, pártokhoz. A folyamat később ellenkező irányt vett, de a tudományos értelmiség megőrizte közéleti súlyát a politikai vitákban. Ezek a viták gyakran szenvedélyesek; kemény bírálatban részesülnek a különböző ideológiák és a pártok, a mindenkori kormányzat, a fungáló politikusok, és természetesen a másik „táborhoz” tartozó tudósok. Nem véletlenül nevezi az egyik jeles tudós vitázó összegyűjtött publicisztikáját így: „Csaták könyve” (Támás, 1994b: 5.). Ezek a szembenállások azonban, legalábbis ez ideig, nem befolyásolták lényegesen a (politika)tudomány fejlődését: a különböző vonzalmak hatottak ugyan a tematikákra és a tudományos közösségek szerveződésére, de nem valószínű, hogy ezek elmaradása színvonalasabb tudományt eredményezett volna.

Az elemző publicisztika politikaképe is tagolt, akár a harcos felfogásé, művelői azonban a politikát kevésbé állásfoglalásra készítő csatározások színhelyének, mint inkább intézmények és szervezetek, cselekedetek és vélemények komplex világának látják, amelynek helyzetéről tudósítani akarnak, bemutatva, hogy mi történt velünk és miben vagyunk. Egyik jeles képviselőjük írja: „Szándékom az elemzés volt, a folyamatok, jelenségek értelmezése, az összefüggések feltárása, s esetenként annak latolgatása, milyen következményei lehetnek a politikusi cselekedeteknek. Ennek során mozgósítani igyekeztem mesterségem, a politológia szempontjait és tudásanyagát, annak reményében, hogy olvasóimnak valamiképp segíthetek megérteni, amit körülöttünk van.” (Schlett, 1995: 11.)

Az elemzés a tudományban fontos kíváncsi, ezért sokan vannak, akik saját magukat az elemző publicisták közé sorolják, sokszor azok is, akiknek elsődleges célja nem az elemzés. Az értelmezési keretek természetesen különbözőek. Van, aki a politikát végtelen színházi előadásnak látja, amelyben a politikusok a hatalom drámáját adják elő, ezért saját feladatát az előadás és a szereplők titkainak a megfejtésében látja (Lengyel, 1998). Más a közember szemével csodálkozik rá a politika kavargó világára, és arra törekszik, hogy „történelmi lenyomatot adjon egy nem mindennapi korról.” (Kéri–Petschnig, 1995: 5.) Megint más nagyító alá helyezi „a politika élő folyamatában felvetődő problémákat” (Kende, 1998: 5.), hogy a tudomány eszközeivel hatoljon a látszatok mögé. Megint más „a Köztársaság új rendjében jelentkező politikai históriák és szellemi meghasonlások társadalmi okait” keresi (Bayer, 1994b: 12.), és van, aki egy eszmei tradíció, a jelenkori magyar liberalizmus tagoltságát vizsgálja (Csizmadia, 1999), és van, aki pedig „a túltengő etnizálódó társadalomszemlélettel vitázva” (Gombár, 1996: 5.) a szabad állampolgári cselekedetek lehetőségeit kutatja. Az elemzés favorizált témáit és az elemzők nevét természetesen tovább lehetne sorolni. Az elemző publicisták azonban valamennyien úgy látják, hogy nincs küldetésük és pártelkötelezettségük; értékeket képviselnek és feladatuk van, amelyet a műfaj szabályai szerint igyekeznek szolgálni.

A *tanítás*, mint a magyar publicisztikai politológia negyedik szerepe, a tudomány kulturális funkciójához kapcsolódik. Nemcsak olyan értelemben, hogy a tudomány képviselői ismeretterjesztő munkát végeznek, és népszerűsítő munkákban teszik közzé az érdeklődő nagyközönség számára a politikatudomány alapjait (Gyurgyák, 1994; Fricz-Karsai-Pap, 1992), bár így is. Főleg olyan értelemben, hogy tájékozott és művelt személyiségként, a tudományos kultúra birtokában vesznek részt a közéleti vitákban, művelik „a közügyekhez való alkalmi hozzászólást” (Bozóki, 1996: 12.). Ez nem küldetés vagy prófétálás, nem elemzés vagy küzdelem (bár elvileg mindegyik lehet), hanem amatőr politizálás. A közügyekhez nem hivatásos politikus szól ugyan hozzá, mégis olyan valakiről van szó, aki egyrészt többnyire jól ismeri tárgyát, másrészt személyes képességei különösen alkalmassá teszik a hozzászólásra. Mondhatnám, képzett amatőrökről van szó. A tanítás magatartással történik. A választópolgárok millióihoz képest keveseknek adatik meg a lehetőség, hogy a közügyekről és a közösség állapotáról rendszeresen véleményt mondjanak. A tudósok pusztán azzal, hogy nyilvánosan írnak és beszélnek, mintát adnak és alakítják a közgondolkodást.

Egy példával világitanám meg a szerepet és nem is az írott publicisztika területéről. Hankiss Elemér egy komplett egyetemi és akadémiai karrier birtokában a rendszerváltozás után lett a Magyar Televízió elnöke. Rövid működés után azonban a kormányzat el akarta mozdítani, mégpedig sokak szerint kétséges törvényértelmezés alapján, amihez az Országgyűlés Kulturális Bizottságát kívánta fórumként használni. Hankiss azonban nem állt félre, hanem két alkalommal is többnapos politikai „performance”-t rendezett, vagy inkább erre kényszerítette ellenfeleit, méghozzá a televízió nyilvánossága előtt. Egy fél ország figyelte feszülten, ahogyan érvelt és magyarózott, ahogyan ironizált, türelmesen hallgatott, ahogyan távlatokba helyezte saját helyzetét, vagy magyarózta ellenfelei gondolkodását. *A tudomány műveléséhez nélkülözhetetlen minden tulajdonságot felvonultatott egy politikai vitában: tárgyszerűség, józanság, nyitottság, türelem, logikus gondolkodás, önkritika.* Miközben, saját szándékai szerint, csak leckét akart adni demokráciából (Hankiss, 1999: 257-279.).

A PUBLICISZTIKAI ÉS AZ AKADÉMIAI POLITIKATUDOMÁNY

A publicisztikai politológia súlya és funkcionális tagolódása világosan mutatja, hogy a politika és a tudomány Magyarországon a rendszerváltozás után sem vált radikálisan ketté, legalábbis a nyilvánosság fórumain nem. Lehet ennek motiváló oka a bő százéves magyar tradíció, amelyben a publicisztika művelője, kortársai és az utókor szemében egyaránt, mindig ismertebb és fontosabb személynek számított, mint az akadémiai társadalomtudomány művelője. Talán a „tárgyi és személyi feltételek” hiánya miatt történt ez így, mert a szakma sok képviselőjének nem volt türelme vagy objektív lehetősége a politikatudomány nemzetközi ered-

ményeinek recepciójára, adaptálására és megújítására, így azután a könnyebb ellenállás irányába ment: behódolt a tudományos gyarmatosítás előtt, esetleg publicisztikát írt. Vagy egyszerűen a pénz az oka, mivel a napilap fizet annyit egy kolumna írásért, mint az egyetem egy féléves óraadói munkáért. A személyes motivációk tekintetében mindez, és még sok más is lehetséges.

Összességében a helyzetet azonban az jellemzi, hogy egyrészt sok komoly tudós ír publicisztikát, másrészt ezek az írások jelentős hatással vannak a politikai közönség gondolkodására, harmadrészt pedig az írások hátterét képező politikatudomány hazánkban csak az első lépéseit „tette meg”. Ebben a situációban könnyen keletkezik az a látszat, hogy a politikatudomány egyenlő a publicisztikai politológiával, és az a politológus, aki magát annak nevezi. Néha egészen komikus dolgok történnek: egy kollegina például „a legnagyobb magyar társadalomtudósnak” nevezte egyszer egy tévés vitaműsorban a jeles közírórt, a hetilap főszerkesztője pedig egy konferencián „a politológia első számú professzorának” titulálta a szívének kedves, jó tollú kollégánkat. Az ilyen felfogásokkal és törekvésekkel szemben természetesen védeni kell az izmosodó magyar politikatudományt a publicisztika egyoldalú és sok esetlegességet tartalmazó szemléletmódjától, a mindenhez értő, önjelölt, publicista „politológusoktól”, és világosan le kell szögezni, hogy a publicisztika, még ha „felkent” tudós műveli is, nem tudomány. Ez két különböző szerep és funkció, amelyeket nem lehet egymással felcserélni. A publicisztikai siker soha nem helyettesítheti a szisztematikus tudományos tájékozódást, a kutatói munkát, a fordítást vagy a monográfiák és tanulmányok írását. Az összefüggés fordított: csak ezek folyamatos végzése nyomán lehet színvonalas politológiai publicisztikát művelni.

A publicisztikai politológia mégsem egyszerűen a tudósok passziója, kiegészítő pénzkeresete vagy pótcselekvése: a politizálás és a politika között ennél fontosabb összefüggések vannak. Idézek erről néhány véleményt. Gombár Csaba szerint a politológia a demokrácia ügyében nyilatkozik, „tehát egy olyan tárgyban, amelyhez érteni, azzal élni minden állampolgárnak született joga”, a feladata pedig az, hogy értelmezze a politika mindig változó tartalmát, ami „jóval több mint szaktudományos feladat” (Gombár, 1994: 74.). Láncki András azt a véleményt fejtette ki a magyar politológia helyzetéről folyó vitában, hogy a politikatudomány mindig annak a közönségnek az ügye, amelyben művelik, ám itt az érintett közönség egészének az ügye, miközben a „határokon túl” pusztán érdekességi értéke van (Láncki, 1993, 1994). A vitában Hülvely István úgy érvelt, hogy „a demokratikus politizálás a *common sensre* épül”, és a politikatudományt nem módszere, hanem változó és vitatható, a közönség egészére tartozó feladatai specifikálják (Hülvely, 1994: 177.). Csizmadia Ervin a kettős kötését hangsúlyozta: a politológia egyrészt a közönség véleményéből táplálkozik, másrészt hat a közönségre, mert tudományos ismeretet közvetít (Csizmadia, 1993). Kéri László szerint elengedhetetlen, hogy a politológia a közösséget foglalkoztató problémákról közérthetően beszéljen (Kéri, 1998). Tamás Gáspár Miklós pedig azt írta, hogy a politika lényege nem „olyan dolgok tudása, amelyek valahol a politizáló-

kon kívül fekszenek, s melyekről a tudóknak kell felvilágosítani a tudatlanokat" (Tamás, 1994b: 227.).

Ezeknek az egymással is rejtett vitát folytató véleményeknek közös eleme a felismerés, hogy a *politikatudomány igen széles felületen érintkezik a politikai nyelvvel*. A fogalomtörténeti kutatások azt mutatják, és ezt a magyarországi rendszerváltozás átalakuló fogalomkészlete is demonstrálja, hogy a politikatudomány kategóriáit a közbeszédben is használják, bár többnyire leegyszerűsítve, esetleg félreértve, miközben a tudomány nem tudja magát teljesen függetleníteni sem a politika nyelvétől, sem a politizálás nyelvétől. A magyarországi rendszerváltozás politológija egyszerre táplálkozott a tudomány nemzetközi eredményeiből és saját politikai közössége artikulált tudásából. Úgy vélem, hogy ez általában is így van. A politológia nemcsak olyan értelemben van ráutalva a politikai gyakorlatra, hogy kell létezzen valóságos praxis, amelyről szól, hanem olyan értelemben is, hogy kell létezzen a politikáról való közéleti gondolkodás, amelyet a tudomány továbbgondol és átértelmez. A ráutaltság ebben az értelemben szemantikai jellegű: a közbeszéd szavait, témáit és jelentéseit gondolja tovább, illetve fordítja át a tudomány nyelvébe, és ad a dolgoknak új értelmet és tudományos összefüggést. A publicisztikai politológia ennek az érintkezésnek az egyik színtere, legalábbis Magyarországon a rendszerváltozás után ezt a szerepet töltötte be.

Értelemzhetjük azonban *jelzésként* is a publicisztikai politológiát. A rendszerváltozás egy új politikai valóság (intézmények, szervezetek, jogrendszer, közélet, ideológia-stb.) létrejötte, és egy ilyen intézményesedés előtti és közbeni állapot normális velejárója az közéleti beszédek burjánzása (Mánicse-Gyöngyösi, 1996). A magyar publicisztikai politológia súlya talán azt jelzi, hogy a folyamat nyelvileg még nincs lezárva. A tudósok közéleti érzékenysége arra utal, hogy érdemes beszélniük, mert kíváncsiak rájuk, és még sok minden képlékeny. De jelezheti azt is, hogy még nem egységesült a politikai nyelv, tehát úgy gondolják, beszélniük kell, hogy valóban a tudomány publicisztikai nyelve, és ne más nyelv legyen a politizálás új kötőanyaga. Ez már nem kényszeres politizálás, inkább a lehetőségek vonzása, az önálló politikai nyelv és az önálló politikatudomány kialakulásának egyik késői fázisa.

Nádas Péter író úgy véli, hogy a rendszerváltozás után négy szerző teremtetett jelentős, nyelvileg is eredeti politikai publicisztikát Magyarországon: Esterházy Péter, Csurka István, Tamás Gáspár Miklós és Lengyel László, még ha ők négyen igen különböző politikai értékrendet és magatartást képviselnek is (Nádas, 1995). Tamás és Lengyel vonatkozó munkássága, foglalkozásuk miatt is, közelebb áll a tudományhoz, mint a másik két szerzőé. Hatásuk publicisztikai politológiát azonban nemcsak ők írtak, hanem a szakma sok más képviselője. Vélhetően hajlam és képesség dolga, hogy a tudósok közül ki ír publicisztikát, de a publicisztikai politológia tömeges művelése inkább a helyzetről szól, mint sem az egyes személyről. A helyzet pedig ma is „átmeneti”, mint mindig az elmúlt száz esztendőben Magyarországon.

HIVATKOZÁSOK

- Ágh Attila, 1993. A koraérettség dilemmái: A politikatudomány egy évtizede Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 1. 104–110.
- Balogh István, 1999. A politikatudomány Magyarországon az 1990-es években. *Politikatudományi Szemle*, 2. 131–142.
- Bayer József 1994a. A szó hatalma. (Politizáló irodalom.) In: Uő.: *Fordul a világ*. Budapest: T-Twins Kiadó, 215–230.
- 1994b. *Fordul a világ*. Válogatott esszék, publicisztikai írások 1989–1993. Budapest: T-Twins Kiadó
- Becskeházi Attila, 1992. Szociológia és társadalomdiskurzus. In: Becskeházi Attila–Kuczi Tibor: *Válóság '70*. Budapest: Scientia Humana, 113–199.
- Bozóki András, 1996. Értelmiségiek a politikában. In: Uő.: *Magyar panoptikum*. Budapest: Kávé Kiadó, 234–243.
- Csigó Péter, 1998. A gazdasági stabilizációs diskurzus – a konszolidáció diskurzusa. *Szociológia*, 3. 121–151.
- Csizmadia Ervin, 1993. Magyar politikatudomány – múlt nélküli jelen? *Politikatudományi Szemle*, 2. 152–157.
- 1999. *Két liberalizmus Magyarországon*. Budapest: Századvég Kiadó
- Debrecezeni József, 1993. *Melyik játékot játsszuk?* Budapest: T-Twins Kiadó
- Esterházy Péter, 1994. *Egy kékharsnya följegyzéseiből*. Budapest: Magvető Kiadó
- Fricz Tamás–Karsai Gábor–Páp Emília, 1992. *A rendszerváltás szótára*. Budapest: Móra Könyvkiadó
- Fricz Tamás, 1997. *A népi-urbánus vita tegnap és ma*. Budapest: Napvilág Kiadó
- Gombár Csaba, 1994. A zsurnalizmusról, a szaktudományról és a neveltségességről. *Politikatudományi Szemle*, 2. 71–79.
- 1996. *Magammal vitatkozom: Nemzetről, etnikumról, az egyes emberről*. Budapest: Korridor Kiadó
- Hauser, Gerard A., 2000. Civil társadalom és nyilvánosság. (Fordította: Szabó Márton) In: Szabó Márton–Kiss Balázs–Boda Zsolt (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára. Nyelvi, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó – Universitas (megjelenés alatt)
- Hülvely István, 1994. A magyar politikatudomány nyomában. *Politikatudományi Szemle*, 1. 174–183.
- Gyurgyák János (szerk.) 1994. *Mi a politika? Bevezetés a politika világába*. Budapest: Századvég Kiadó
- Hankiss Elemér, 1999. *Proletár reneszánsz. Tanulmányok az európai civilizációról és a magyar társadalomról*. Budapest: Helikon Kiadó
- Jasper, James M., 1992. The Politics of Abstractions: Instrumental and Moralistic Rhetorics in Public Debate. *Social Research*, 2. 314–344.
- Kende Péter, 1998. Előszó. In: Fricz Tamás: *Egy következmények nélküli ország*. Budapest: Századvég Kiadó
- Kéri László–Petschnig Mária Zita, 1995. *24 évszak*. Budapest: Interart Rt. Kiadó
- Kéri László, 1998. *Tíz év próbaidő. A magyar átmenet politikai szociológiája (1989–1999)*. Budapest: Helikon Kiadó
- Kiss Balázs, 1994. Tagoltság és világgép: Csurka István politikai írásai. In: Balogh István (szerk.): *Törésvonalak és értékválasztások: Politikatudományi vizsgálatok a mai Magyarországról*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete, 483–513.
- Kiss Balázs, 1997. Foucault, White és Bächtel-Kehasie a diskurzusokról. In: Szabó Márton (szerk.): *Szövegvalóság. Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról*. Budapest: Scientia Humana, 49–84.
- Kiss János, 1988. A magyar pártok szimbolikus arculata és érvelési sajátosságai a parlamenti vitákban. *Politikatudományi Szemle*, 2. 27–60.
- Koselleck, Reinhart–Brunner, Otto–Conze, Werner 1972–. *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. 7 Bde., Stuttgart: Klett–Cotta Verlag

- Kusztor Éva, 1999. *Politikai publicisztika Magyarországon: 1989–1999*. Bibliográfia. Budapest: MTA politikai Tudományok Intézet Könyvtára (kézirat)
- Lánczi András, 1993. A politikatudomány állapotáról. *Politikatudományi Szemle*, 2. 141–151.
- 1994. A politika mint tradíció. *Politikatudományi Szemle*, 2. 92–108.
- Lengyel László, 1998. *Kívül és belül*. Budapest: Helikon Kiadó
- Mánicke-Gyöngyösi, Krisztina, 1996. *Öffentliche Konfliktdiskurse um Restitution von Gerechtigkeit, politische Verantwortung und nationale Identität: Institutionenbildung und symbolische Politik in Ostmitteleuropa*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang Verlag
- Nádas Péter, 1995. Egy reformer lélek. *Holmi*, 10. 1472–1482.
- Pokol Béla, 1993. Professzionizálódás, értelmiség és politika. *Politikatudományi Szemle*, 2. 135–140.
- Schlett István, 1994. Magyar politológia – tudomány és publicisztika. *Politikatudományi Szemle*, 2. 109–113.
- 1995. *Színháték vagy háború? A magyar politika négy évéről*. Budapest: Cserépfalvi Kiadó
- Síki István, 1997. A diskurzus szerepe a társadalmi befolyásolásban. In: Szabó Márton (szerk.): *Szövegvalóság. Írások a szimbolikus és diszkurzív politikáról*. Budapest: Scientia Humana, 99–112.
- Szabó Márton, 1997. Politikai kultúra a mindennapokban: A diszkurzív értelmezés lehetőségei. *Politikatudományi Füzetek* VI. Budapest: MTA Politikai tudományok Intézete
- 1998. A rendszerváltás szemantikája és szimbolikája. In: Uő.: *Diszkurzív térben. Tanulmányok a politika nyelvéről és a politikai tudásról*. Budapest: Scientia Humana, 127–163.
- Szalai Erzsébet, 1996. *Az elítelt átváltozása*. Budapest: Cserépfalvi Kiadó
- Tamás Gáspár Miklós, 1994a. Pártharcok és „szakszerűség”. In: Uő.: *Másvilág: Politikai esszék*. Budapest: Új Mandátum Kiadó, 226–231.
- 1994b. *Másvilág: Politikai esszék*. Budapest: Új Mandátum Kiadó
- Tőkés Rudolf, 1993. Magyar politológia: Vélemény Amerikából. *Politikatudományi Szemle*, 1. 118–122.
- Weber, Max, 1989. *A politika mint hivatás*. Budapest: Medvetánc Füzetek

